

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕРМІНІВ “ПОЛІЦІЯ” ТА “ПОЛІЦЕЙСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ”

Смірнова О. М.

У статті подано результати семантичного аналізу термінів “поліція” та “поліцейська діяльність”. Проаналізовано генезу появи та розвитку основоположних понять “поліція” та “поліцейська діяльність”. На основі аналізу визначено, що етимологічні витоки категоріально-понятійного апарату термінів “поліція” та “поліцейська діяльність” пояснюють особливості їх уживання в сучасній українській мові. Обґрунтовано, що за своєю історичною психосемантикою терміни “поліція” та “поліцейська діяльність” пов’язані зі збереженням державного ладу, режимом правління, суспільною безпекою держави.

Ключові слова: семантичний аналіз, поліція, поліцейська діяльність, Національна поліція України.

В статье представлен семантический анализ терминов “полиция” и “полицейский деятельность”. Проанализированы генезис появления и развития основных понятий “полиция” и “полицейский деятельность”. На основе анализа определено, что этимологические истоки категориально-понятийного аппарата терминов “полиция” и “полицейская деятельность” объясняют их особенности употребления в современном украинском языке. Обосновано, что по своей исторической сути семантика терминов “полиция” и “полицейская деятельность” связана с сохранением государственного строя, режимом правления, общественной безопасности государства.

Ключевые слова: семантический анализ, полиция, полицейская деятельность, Национальная полиция в Украине.

The article presents the semantic analysis of the terms “police” and “policing”. It is analyzed the emergence and development genesis of the basic concepts of “police” and “policing”. It is determined on the based analysis that etymological origins of the categorical-conceptual apparatus of the terms “police” and “policing” explain their particular use in the modern Ukrainian language. It is proved that in its historical fact semantics of the terms “police” and “policing” is related to the public order preservation, governing regime, social security.

Keywords: semantic analysis, police, policing, National police of Ukraine.

Генеза інституту поліції об’єктивно зумовлена монополізацією державного права на застосування легітимного примусу та необхідністю реалізації класичної правоохоронної (поліцейської) функції. Хоча інституалізація поліції відбулася лише в ХІХ ст., людство

впродовж останніх п’яти століть уперто прагне осмислити цей правовий і соціальний феномен [1, 7].

Відомо, що в словах будь-якої розвиненої національної мови, відповідно до характеру народу-носія, закріплюється своєрідна їх смислова символіка, що пов’язано з дією об’єктивного закону збереження етимологічної (історичної) пам’яті слова, його психологічним сприйняттям - незалежно від того, чи відомий цей вихідний, споконвічний смисл чи ні.

Історія термінів “поліція” та “поліцейська діяльність” сягає в давнину, а отже, їх психосемантичний аналіз неможливий без урахування історичного досвіду.

Загальновідомо, що основою будь-якої наукової методології є категоріально-понятійний апарат. Упродовж останніх десятиліть науковцями здійснювалися окремі спроби етимологічно-правового аналізу понять “поліція” та “поліцейська діяльність” у контексті дослідження феномену поліцейської діяльності (К.С. Бельський [2; 3], А.В. Губанов [4-8], Ю.П. Соловей [9]), у контексті використання досвіду поліції ЄС в адміністративній діяльності правоохоронних органів (Д.П. Калаянов [10]); з точки зору організаційно-правових засад діяльності поліції (О.С. Проневіч [1]). Однак, оперуючи поняттям “поліція”, дослідники водночас уникали його семантичного аналізу. Отже, доцільним і актуальним є аналіз історичного розвитку етимології цього поняття, пов’язаного із державним правоохоронним органом, на який покладаються функції захисту законних інтересів, прав і свобод громадян, гарантування громадської безпеки й громадського порядку, боротьби зі злочинністю.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі дослідження історичних фактів і документів здійснити семантичний аналіз категоріально-понятійного апарату основоположних термінів “поліція” та “поліцейська діяльність”.

Ставлячи за мету здійснити семантичний аналіз термінів “поліція” та “поліцейська діяльність”, доцільно звернутися до ретроспективного огляду етапів формування та становлення перших правоохоронних органів, досвід яких має вплив на подальший розвиток сучасних поліцейських органів.

У кожного народу, який створив національну державність, неминуче виникає потреба в особливому апараті, покликаному відповідними заходами здійснювати боротьбу з правопорушеннями та злочинністю. Такі апарати здавна існували в багатьох країнах і були прообразом поліції в сьогоdnішньому її розумінні [11, 158].

Слід відмітити, що в якості служби забезпечення правопорядку поліція, фактично, зародилася ще в античності, отже, здійснюючи історико-правовий еккурс,

доцільно звернутися до досвіду полісного (міського) або державного устрою Стародавньої Греції. У той час застосовували слово *πολίτεια* (“politeia” - у перекладі “державні справи, форма правління, держава”), в основі якого лежить слово *πολις* (“polis” - спочатку це слово означало “місто”, а потім “державу”). Деякі дослідники визначають його як “місто”, “управління справами держави”, “управління” [12, 24].

Як відомо, Стародавня Греція складалася з багатьох відокремлених міст-держав, найбільш відомими з яких були демократичні Афіни та войовнича Спарта. Ці міста, як і належить державам, вели відокремлене життя, мали свої армії та органи управління. Зокрема, в Афінах існувала поліція чисельністю 300 осіб, яка була озброєна луками [13, 12], мала військовий порядок організації та управління й очолювалася одним керівником [14, 22].

У спартанській державі вища адміністративно-поліцейська влада належала колегії ефорів. Останні організовували таємне спостереження за рабами - ілотами, а також неповноправними громадянами та іноземцями [15, 154].

Оскільки на мові давніх греків місто-держава називалося “полісом”, то прийняту в ньому практику і способи досягнення цілей називали політикою, а здатність такої держави керувати своїми громадянами й тримати під контролем їх поведінку іменували поліцейською владою або “поліцейською діяльністю”. Відповідно, і людей, які здійснюють поліцейську владу (діяльність), називали поліцейськими або, коротше, поліцією. Тому етимологічно “поліція” може розглядатися як орган, який бере участь в адміністрації та управлінні міста.

Ще Карл Маркс підкреслював, що поліція є одним з найбільш рано визначених ознак держави. Наприклад, у Стародавніх Афінах публічна влада спочатку існувала тільки в якості поліції, яка є такою ж старою, як держава [16, 118].

Як зазначає професор Д.П. Калянов, з часом грецьке слово “politeia” трансформувалося у латинське поняття “politia”, що увійшло до офіційного та наукового лексикону Стародавнього Риму, який завоював стародавніх греків, а згодом і до Східної Римської імперії (Візантії) [10, 17]. У той час функції начальників поліції (нагляд за будівлями та будівництвом у містах, за базарами, іграми тощо) здійснювали чотири так звані “еділа”, згодом у I ст. до н.е. - “перфекти поліції”, які керували створеними імператором Октавіаном Августом спеціальними формуваннями вігілів. До функцій поліції також входила цілодобова охорона порядку, державного й особистого майна в межах Риму.

У цей час терміни “поліція” та “поліцейська діяльність” увійшли до офіційної мови законодавства та адміністрації для широкого визначення “res politicae” - сукупності світського управління. Згодом семантично терміни стали застосовувати для характеристики певного напрямку державної діяльності, який протягом тривалого часу панував в історії різних держав.

Найбільшого розвитку термін “поліція”, як і сам інститут поліцейської діяльності, отримав у Середні віки, особливо в умовах поліцейських держав епохи абсолютної монархії, яка не тільки зберегла, а й удосконалила поліцію, що стала оплотом держави. Так у XV ст. у Німеччині було поширено поняття “polizei”, яке вперше було вжито в єпископській інструкції для міста Вюрцбурга 1476 р., трохи пізніше в постанові для Нюрнберга 1492 р. з метою позначення “доброго суспільного порядку”.

Терміном “polizei” визначали не лише відповідну установу, але й стан “високоорганізованого суспільства”. Під терміном “gute polizei” спочатку розуміли безпеку, переслідування проявів розкоші та аморальної поведінки, нагляд за поштою та друком. Назву “polizei” носили міські службовці, охоронці і стрільці, які виконували поліцейську діяльність - законодавче та адміністративне регулювання громадянського життя з метою досягнення загального добра. Крім того, як стверджує В.О. Січкарь, цей термін передбачав розширення повноважень поліції зі збереження повноважень щодо розв’язання комунальних питань, піклування про внутрішню безпеку та благополуччя громадян [13, 12]. Д.П. Калянов запевняє, що термін “polizei” охоплює широке коло суспільних відносин. Учений зауважує, що воно вживалося для визначення законодавчого та адміністративного регулювання суспільного життя з метою забезпечення загального блага (загального добробуту), а також сукупності справ світського управління (res politicae), державних і суспільних заходів, спрямованих на забезпечення матеріальних і духовних інтересів народу. Поняттям “поліція” також позначали “високоорганізоване суспільство”, державний устрій (respublica), управління державними справами (regimen, administratio), “добру мораль, що охороняється державою” (urbanitas, morum elegantia), “добрий порядок” тощо [10, 18].

Згодом поняття “поліцейська діяльність” набуло більш обмеженого змісту й під ним стали розуміти урядову діяльність, спрямовану на забезпечення громадського порядку, репресію в галузі безпеки та регламентацію у сфері добробуту.

З XVI ст. у містах-державах Західної Європи термін “поліцейська діяльність” застосовувався для визначення законодавчої, судової та адміністративної діяльності, а “поліція” для визначення урядових установ, уповноважених на забезпечення публічного порядку. Наприклад, упродовж XVI - XVII ст. в ордонансах монархів Франції поняттям “поліція” охоплювалися охорона публічного порядку та регулювання економіки (цехового устрою, стандартів, мір і ваги тощо).

Протягом XV - XVIII ст. у більшості німецьких міст під “поліцією” почали розуміти внутрішнє державне управління, у межах якого здійснювалася поліцейська влада, що була юридичною сутністю необмеженої влади сенйорів над підданими. У подібному сенсі поняття “поліція” вживалося в німецьких положеннях про імперську поліцію від 1530 р., 1548 р., 1551 р. та 1577 р., а також у численних положеннях про територіальні (земельні) поліції [10, 19].

У XVII ст. камералістами (представники камералістики - науки державного управління) Німеччині та Австрії для правового визначення “доброго порядку” вживався термін “влада поліції”, яка мала семантичне значення піклування про загальне благо [17; 18].

З 20-х років XVIII ст. термін “поліція” починають сприймати як систему адміністративних органів, призначених для боротьби з правопорушеннями. Саме цю назву з тієї пори отримали відповідні організації в Європі, а потім і в усьому світі [19, 13].

Подібну синонімію можна зустріти в працях середньовічних французьких юристів Ш. Лаузо (“Трактат про ленні володіння”), який визначає поліцейську діяльність як підтримання порядку в місті, та Ж. Бодена (“Шість книг про державу”), де під поліцейським регламентом визначено державне правління. Слід також згадати К.

Ле Брева та його трактат “Про верховну владу короля” (1632 р.), який до компетенції поліції відносив регулювання суспільного розподілу продовольства з метою унеможливлення зловживань і виникнення монополій у торгівлі, обмеження розкоші, захист моралі, усунення ігорних будинків за межі міст [19, 464].

На початку XVIII ст. дослідником Н. Деламаром у “Трактаті про поліцію” було здійснено спробу визначення понять “поліція” та “поліцейська діяльність” і наведено вичерпний перелік сфер суспільного життя, які, на думку автора, підлягали поліцейському втручання [20].

З середини XVIII ст. німецькі дослідники пропонували під терміном “поліція” розуміти загальне управління тим, що належить до облаштованості та зручності життя, до добробуту, чистоти, доброго порядку та зміцнення держави” [21, 128].

На території сучасної України слово “поліція” було відомим з початку XVIII ст., коли під час правління Російської імперії в 1718 р. поліція була створена Петром I і проіснувала аж до 1917 р. У той час поліція ділилася на загальну, до функцій якої входив контроль за порядком, оперативно-розшукова діяльність, розслідування кримінальних справ, і політичну поліцію, до якої входили інформативні та охоронні відділення, згодом - жандармерія та ін. Поряд із цим існували спеціальні служби поліції - палацова, портова, ярмаркова та ін.

Згодом у квітні 1782 р. було видано “Статут благочиння або поліцейський”, яким визначався склад і предмети відання міських поліцій. Відповідно до норм цього документа органом поліцейського управління в місті стала управа благочиння - колегіальний орган, до якого входили поліцмейстер, городничих, пристави цивільних і кримінальних справ, квартальні наглядачі [22].

До словників слово “поліція” увійшло в першій третині XVIII ст. Одним із найвідоміших словників, у якому згадується термін “поліція”, є словник Вейсманна 1731 р. У сучасних словниках слово “поліція” визначено як адміністративний орган охорони державної безпеки, а також як особи, які несуть службу в даному органі [23, 478]; як система особливих органів нагляду та примусу, яка представлена збройними загонами для охорони існуючого ладу і порядку в Росії до 1917 р. та деяких інших країнах (розшукова, земська, політична та ін. поліції) [24, 85].

Варто зазначити, що на сучасному етапі розвитку категоріально-понятійного апарату термінів “поліція” та “поліцейська діяльність” існує значне розмаїття підходів до з’ясування та визначення їх сутності. У науковому середовищі не спостерігається єдності в розумінні цього соціально-правового феномену. Існуюча еkleктика зумовлена специфікою конкретного етапу еволюції держави та форми політичного режиму. Як наслідок, дослідники могли ототожнювати поліцію виключно з “державним управлінням, завідуванням громадським порядком” або ж тлумачити її як “частину державної адміністрації, що опікується публічним порядком і безпекою”, “галузь державного управління, нагляд за публічною безпекою і порядком, попередження й припинення злочинів і видання деяких загальних постанов, що мають за мету народний добробут”, “сукупність усіх чинів у державі, уповноважених на забезпечення безпеки та добробуту громадян”, “особливі адміністративні органи, що мають озброєні загони, завданням яких є підтримання порядку, боротьба зі злочинами і правопорушеннями, захист існуючого суспільного та державного ладу”, “державну

організацію з охорони публічного порядку”, “систему особливих органів нагляду і примусу”, “систему державних служб і органів з охорони публічного порядку”, “систему особливих органів з охорони публічного порядку та боротьби зі злочинністю” [25] тощо.

Аналіз сучасних законодавчих актів зарубіжних країн свідчить, що усталене поняття “поліція” вживається для визначення органу, уповноваженого на охорону публічного порядку та забезпечення публічної безпеки [1, 21]. Варто зазначити, що на відміну від країн Західної Європи, у нормативно-правових актах яких відсутня традиція чіткого формального визначення поняття “поліція”, у законодавстві держав країн Східної та Центральної Європи поліцію визначено як:

- організацію - державну озброєну воєнізовану організацію (Латвія);
- корпус - озброєний охоронний корпус (Чехія, Словаччина);
- службу - спеціалізовану оперативно-розшукову та охоронну службу (Болгарія);
- формацію - обмундировану та озброєну формацію (Польща);
- озброєний правоохоронний орган державної влади (Молдова); виконавчий орган державної влади (Литва, Естонія), озброєний орган з поліцейськими функціями (Угорщина).

Варто звернути увагу на те, що нормами ст. 1 Закону України “Про Національну поліцію” від 2 липня 2015 р. Національну поліцію України визначено як державний правоохоронний орган (вид. авт.), діяльність якого спрямована на реалізацію державної політики у сфері: захисту прав, свобод і законних інтересів громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства; захисту об’єктів права власності; протидії злочинності; охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки [26].

Традиція визначення поліції як “органу” ствердилась і в деяких країнах Центральної Азії та Закавказзя, в яких у 90-х роках XX ст. під час перейменування міліції в поліцію останню було визначено як:

- державний правоохоронний орган у системі органів внутрішніх справ” (Туркменістан);
- єдиний централізований правоохоронний орган, що належить до виконавчої влади (Азербайджан);
- правоохоронний орган із функціями спеціальної служби в статусі державного підвідомчого відомства, що входить до складу управління Міністерства внутрішніх справ (прикордонна поліція Грузії);
- орган, що функціонує в системі уповноваженого органу державного управління внутрішніми справами (Вірменія).

У країнах з англосаксонською правоохоронною системою термін “поліція” широко вживається для позначення певних державних органів, поліцейська діяльність яких здійснюється за допомогою правового примусу. Однак, на відміну від української мови, англійський термін “enforcement” має позитивне звучання й означає не стільки примус, скільки застосування сили або влади з певною позитивною метою [26].

Підсумовуючи, слід зазначити, що терміни “поліція” та “поліцейська діяльність” пройшли тривалу лінгвістично-історичну, юридичну та семантичну апробацію. Будучи складним полісемантичним феноменом поняття “поліція” та “поліцейська діяльність”, сутність яких протягом останніх п’яти століть перманентно змінювалася

залежно від панівної правової доктрини та пріоритетів державного будівництва, фактично зберегли своє “загальноуправлінське значення” аж до XIX ст.

Етимологічні витоки категоріально-понятійного апарату термінів “поліція” та “поліцейська діяльність” пояснюють особливості вживання в сучасній українській мові. За законом етимологічної пам’яті мови слово “поліція” зберігає смислові зв’язки з вихідними тлумаченнями, що відбивається й на їх сучасному вживанні, дистрибутивних можливостях тощо. За своєю історичною семантикою терміни “поліція” та “поліцейська діяльність” пов’язані зі збереженням державного ладу, режимом правління, суспільною безпекою держави, а за англосаксонською традицією звучання - із позитивним сприйняттям застосування сили або влади з певною позитивною метою.

Література

1. Проневич О. С. Організаційно-правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України: порівняльно-правовий аналіз: монографія / О.С. Проневич. - Х., 2011. - 509 с.
2. Бельский К.С. Полиция и правовое государство / К.С. Бельский // Полицейское право. - 2005. - № 1(1). - С. 96-100.
3. Бельский К.С. Полицейское право: Лекц. курс / К.С. Бельский / Под ред. канд. юрид. наук А.В. Куракина. - М.: Дело и сервис, 2004. - 816 с.
4. Губанов А.В. Основы организации и функционирования полиции зарубежных государств и использование их опыта для совершенствования деятельности органов внутренних дел России: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / А.В. Губанов. - М., 1997. - 355 с.
5. Губанов А.В. Полиция государств Западной Европы: основные черты организации и деятельности: [учеб. пособие] / А.В. Губанов - М.: ВНИИ МВД СССР, 1990. - 64 с.
6. Губанов А.В. Полиция Запада: основы деятельности по охране правопорядка: Монография / А.В. Губанов. - М.: ВНИИ МВД России, 1993. - 104 с.
7. Губанов А. В. Полиция Италии / А. В. Губанов. - М., 1977. - 115 с.
8. Губанов А. В. Полиция зарубежных стран: Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности / А. В. Губанов. - М., 1999. - 286 с.
9. Соловей Ю. П. Правовое регулирование деятельности милиции / Ю. П. Соловей. - Омск, 1993. - 504 с.
10. Калаянов Д. П. Поліція країн ЄС та використання її досвіду в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ України: теорія і практика: дисс. на здоб. наук. ступ. д.ю.н. спец. “12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / Д. П. Калаянов. - Одеса, 2010. - 468 с.
11. Негодченко О.В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: Монографія / О.В. Негодченко. - Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. - 448 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. В.Т. Бусел]. - К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. - 1440 с.
13. Січкач В.О. Використання досвіду поліції зарубіжних країн в діяльності міліції України по забезпеченню прав та свобод людини (організаційно-правовий аспект): дисс. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. спец. “12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / В.О. Січкач. - Донецьк, 2007. - 178 с.
14. Перевердй О. С. Правовий статус поліції континентальної правової сім’ї (загальнотеоретична характеристика на матеріалах Франції, Німеччини, Польщі): дисс. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. спец. 12.00.01 “теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” / О. С. Перевердй - Х.: ХНУВС, 2009. - 211 с.
15. Негодченко О. В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: Монографія / О.В. Негодченко. - Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. - 448 с.
16. К. Маркс и Ф. Энгельс Сочинения. - 2-е изд. - М.: изд-во политической литературы, 1955-1974. - Т. 21. - 914 с.
17. Sommer L. Die Österreichischen Kameralisten (in dogmengeschichtlicher Darstellung) / L. Sommer. - T. II. - Wien, 1925.
18. Dittrich E. Die deutschen und österreichischen Kameralisten / E. Dittrich. - Darmstadt, 1974.
19. Goyard-Fabre S. Y-a-t-il une crise de souveraineté? // Revue internationale de Philosophie / S. Goyard-Fabre. - 1991. - № 4. - P. 463-464.
20. Delamare N. Traite de la Police / N. Delamare. - 2 ed. - P., 1722.
21. Preu P. Polizeibegriff und Staatsrechtslehre. Die Entwicklung des Polizeibegriffs durch die Rechts- und Staatswissenschaft des 18. Jahrhunderts / P. Preu. - Göttingen, 1983.
22. Устав Благочиния или Полицейский от 8 апреля 1782 г. // <http://bazazonov.ru/doc/?ID=2749744/>.
23. Ожегов С.И. Словарь русского языка: ок. 57 000 слов: словарь / [Под ред. докт. филолог. наук, проф. Н.Ю. Шведовой]. - 16-е изд., исправ. - М.: Рус. яз., 1984. - 797 с.
24. Словник української мови: академічний тлумачний словник в 11 т. - Т. 7. - К., 1976. - 960 с.
25. Полиция. [Электронный ресурс]: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/17195>.
26. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради. - 2015. - № 40-41. - Ст. 379.
27. Іжак О. Порівняльно-правовий аналіз поняття правоохоронних органів за вітчизняним та зарубіжним законодавством, їх характерні ознаки, види та місце в системі органів виконавчої влади / О. Іжак // <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Jul2009/29.htm>.

Смірнова О.М.,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології та педагогіки

ОДУВС

Надійшла до редакції: 16.08.2015